

CHO‘QQIDA QOLGAN HAQIQATLAR

(Chingiz Aytmatov Muxtor Shoxonov "Cho‘qqida qolgan ovchining ohi zori" asarini o‘qigach...)

Matkarimova Ra'noxon Ikromjonovna

Namangan viloyati Uchqo'rg'on tumani 17-sonli maktabning

Oliy toifali ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Telefon: +998939447645

Inomjon02030609@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Chingiz Aytmatov va Muxtor Shoxonovning "Cho‘qqida qolgan ovchining ohi zori" kitobida berilgan ayrim haqiqatlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Bobur, Boburiylar sulolasi, Umar Xayyom, Atilla, Ashina, Ona bo‘ri totemi

Ikki xalqning buyuk adiblaridan bo‘lgan Chingiz Aytmatov va Muxtor Shoxonovning "Cho‘qqida qolgan ovchining ohi zori" asarii turkiy xalqlarning kelib chiqishi,ularning ma'naviyati,bugungi yosh avlodning Vatan tushunchasini anglashiga bag'ishlangan kitob hisoblanadi. Asarda bizni hayratlantiradigan, ayni damda esa haqiqat bo‘lgan juda muhim ma'lumotlar keltirib o‘tilgan:

Shoxonov: "O‘n asr muqaddam qog‘ozga tushirilgan jummalarda buyuk ma’no, buyuk sir-asror yashirin.Shu bois ulug‘ mayparast shoir Umar Xayyom "Arifmetikaning mushkul masalalari"nomli ilmiy asar yaratganidan ajablanmasak ham bo‘ladi.Vaholanki, o‘sha ilmiy asarda Sharqning buyuk mutafakkiri yevropalik olim Isaak Nyutondan besh yuz yil muqaddam o‘n sonli raqamli masalalarni kasr vositasida hal etish nazariyasini tavsiya etgandi." Bu bobolarimizning yuksak salohiyat egasi bo‘lganligining yorqin dalilidir. Biz Zahiriddin Muhammad Bobur haqida juda ko‘p qiziqarli ma'lumotlarni bilamiz. Lekin Pokiston Islom Respublikasining bosh vaziri bo‘lgan Benazir Bxutoning Boburiylar avlodidan bo‘lgani haqida juda kamchilik bilsa kerak. Muxtor Shoxonov ushbu kitobda quyidagi jummalarni keltirib o‘tadi: "O‘sh viloyatidagi Sulaymon tog‘ida hozir ham Bobur qurdirgan uy saqlanib turibdi. O‘sha yer aynan Bobur bino qilgan uy tufayli afsonalardan joy olgan. Muborak go‘shalarni ziyorat qilib, ilmga, poklikka tashna bo‘lgan kishilar o‘sha uyga, albatta, boradilar. U yerda qori shirali tovushda Qur’oni Karim oyatlarini qiroat qiladi va o‘tgan ketganlar Boburshoh to‘g‘risida ajoyib hikoyalarni so‘zlab beradi. Boburiylar avlodidan bo‘lgan Pokistonning sobiq Bosh vaziri Benazir Bxutto Qirg‘izistonga rasmiy tashrif bilan kelgan chog‘ida o‘sha uyni ziyorat qildi, buyuk bobosi yashagan yurtga, uning ruhiga oyatlar o‘qib farzandlik burchini ado etdi." Bobur shaxsiga qiziqadigan biz kabi o‘quvchilar uchun bu yana bir ma'lumot bo‘ldi.

Qadimgi dunyo tarixida xunlar boshlig'i, G'arbiy Rim imperiyasiga hujum uyushtirganlardan biri bo'lgan Atilla o'zi kim, uning kelib chiqishi qanday? Ushbu savollarga ham mana shu kitob orqali ma'lumot olishimiz mumkin:

"Atilla - xunlarning yo'l boshchisi, u eramizning V asrida yashagan. Uning asl ismi Odil botir Mundzuk o'g'lidir. Xunlarning o'rdasi Hazor (Kaspiy) dengizining shimoliy sohillarida barpo etiladi. O'sha zamonlarda Qozog'iston va O'rta Osiyoda yashagan uysunlar, qanglilar, soylar, alanlar kabi ko'chmanchi qabilalar, urug'lar ham o'rda tarkibiga kirardi. Bu haqida A.N. Bernshtam: "O'rta Osiyodagi xunlar ittifoqi shu hududdagi urug'-aymoqlarni birlashtiradi va qirg'izlar, qozoqlar, turkmanlar kabi elatlarning shakllanishiga puxta zamin hozirlaydi. Bu jihatdan O'rda juda muhim ijobiy vazifani ado etadi", deb yozadi. Fransuz tarixchisi O. Terri o'zining o'sha davr voqealariga bag'ishlangan asarida: "Insoniyat tarixida Atillaning nomi Iskandar Zulqarnayn, Yuliy Sezar nomlari bilan bir qatorda turadi", - deya e'tirof etadi. Hatto, Karl Marks bilan F. Engelsning asarlarida ham Atillaning nomi uchraydi. Karl Marks: Atilla o'zining xunlari bilan italyanlarga kamsuqum farishta bo'lib ko'rinishini ayrim kishilar juda yaxshi tushunadilar", - deb yozadi va Napoleonn Atilla bilan taqqoslaydi. 448-yili Prisk Xunlarning O'rdasiga borib, shaxsan Atilla bilan uchrashadi. Xunlar dohiysining tashqi qiyofasini shunday tasvirlaydi: "Uni kimki ko'rgan bo'lsa, darhol bu haqiqiy Osiyolik deb ataydi. Kallasi katta, o'rta bo'yli baquvvat. Ko'zlari qisqroq, nigohlari o'tkir, xuddi qarayotgan joyini teshib yuborgudek bo'ladi. Ishonch bilan qadam tashlaydi, ildam. Tovushi qo'ng'iroqdek, xuddi kumush tanga jarangiga o'xshaydi. Ovozi quloqqa yoqimli eshitiladi".

Turkiy xalqlarning umumiy merosi bo'lgan "Kitobi dada Qo'rqu" asarining muallifi Qo'rqu ota haqida ham "Cho'qqida qolgan ovchining ohi zori" asarida qiziqarli faktlar keltirilgan: "O'g'uz-qipchoq zamonida yashagan Qo'rqu ota Qozako'zning o'g'li erdi. Uning onasi qipchoqning qizi erdi", - deb yozadi Abulg'oziy Bahodirxon o'zining "Shajarayi turk" asarida. So'ng shajarasini bayon qiladi. Qo'rquning tug'ilishi asarda shunday yoritiladi: "Qo'rqu tug'iladigan kun qattiq shamol turdi, sharaqlab yomg'ir yog'di, chaqmoq chaqnadi, atrofni qorong'ulik qopladi, tuman tushdi". Bu guvohnomani akademik Alkey Marg'ilon ham tasdiqlaydi. Qo'rqu ota o'zining tez chopadigan Jelmayan laqabli tuyasiga minib o'limdan qutilib ketmoqchi bo'ladi. Lekin qayoqqa bormasin, go'rkovlar hozirlab qo'ygan o'z mozoriga duch kelaveradi. "Qayoqqa bormaylik, Qo'rqu ota mozoriga duch kelamiz", degan ibora o'shandan qolgan. Qadimgi zamonlar mavzusida tarixchi Qo'yshig'ar Solg'arin to'rtta kitob yozgan. "Ko'mma" nomli roman-essesida taxmin qiladiki, Qo'rqu ota bilan To'nyuquq aslida bitta odam bo'lgan. Ular haqida Xitoy solnomalarida ham eslatib o'tilgan. Muallif o'z taxminini izohlash uchun maxsus bo'limda dalil keltiradi. Bunday dalil farazni ilgari hech kim olg'a surmagan edi. Darhaqiqat, bu ikki buyuk ko'chmanchi insonning hayoti taqqoslab ko'rilsa, ko'p

jihadidan o'xshashligi ma'lum bo'ladi. Ular xizmat qilgan xonlarning ismlari ham bir-biriga o'xshaydi. Bolalarning soni ham, qiliqlari ham, hatto xonlar bilan qilgan munozaralar ham o'xshash. Ular o'rtasidagi birdan-bir farq shundan iboratki, Qo'rqut ota Sirdaryo sohilida, To'nyuquq esa Mog'ulistonda vafot etadi".

O'rta Osiyoda yashagan ko'chmanchi sak qabilalari haqida ham bu kitobda juda ko'p ma'lumotlar keltirilgan: "Hukmdorlik tarixi. G'arbiy o'lkalarning shajarasi" nomli kitobda O'rta Osiyoda istiqomat qilgan sak qabilalari haqida gap ketar ekan, ularning nihoyatda jasur, yovqur xalq bo'lganligi, dushmanga shafqatsiz, do'stga mehribonliklari alohida ta'kidlanadi. Keyin mana bunday ta'rif beriladi: "Ular dushmanning bosh chanog'idan ichimlik quyiladigan kosa yasaydilar, shu kosa bilan may ichadilar. Dushman terisidan tasma yasab taqib yuradilar"... Bunday odat bizning zamondoshlarimizga yoqmasligi mumkin, lekin o'tgan asrlardagi ko'pchilik qadimiy xalqlar shunday urf-odatlariga amal qilganlar. Saklarning yo'l boshchisi qazo qilsa unga itoat etadigan xalq juda qattiq motam tutgan: o'tkir tig', qurol bilan o'z badanlarini tilganlar. Xon qo'rg'onga dafn etilgan. Unga qo'shib xotinlari, cho'rilari, otlari, qurol-aslahalari, qimmatbaho buyumlar, tillo va kumush tangalar, oziq-ovqat ham yerga ko'milgan. Odat shunday bo'lgan."

Qadimgi turkiy xalqlarning umumiy timsoli - Ona bo'ri totemi bilan bog'liq. Bu haqida juda ko'plab afsonalar to'qilgan, shulardan bittasi ushbu kitobda ma'lumot o'rnida keltirilgan: "Agar qadimiy afsonani eslaydigan bo'lsak, turklarning xoqoni ham Ona bo'ridan tug'iladi, bo'ringa farzandi hisoblanadi. Qonli janglardan birida ularning hammasi qirilib bitadi, faqat yo'l boshchi va uning o'g'loni, eng kenja farzandi tirik qoladi. Ustiga-ustak, dushman qabilaning jangchilari bolakayning oyoq-qo'llarini kesib tashlaydilar. Keyin majruh bolani botqoqlikka tashlab yuboradilar. Ona bo'ri o'sha bolakayni topib oladi; uni ochlikdan, o'limdan saqlab qoladi. So'ng ular er-xotin bo'ladilar. Ulardan o'n nafar o'g'lon dunyoga keladi. Eng kenja farzandning ismi "Ashina" edi. U qadimiy turk qozonlari sulolasining bosh bo'g'ini hisoblanadi. Bo'rilar boshqa farzandlarini Qipchoq, Qirg'iz, Tatar deb, turkiy xalqlarga mansub elatlarning nomi bilan ataydilar". Kitobda shu va shu kabi juda ko'plab qiziqarli ma'lumotlar berilgan bo'lib, har bir adabiyotga qiziquvchi o'quvchida kata qiziqish uyg'otishi tabiiy

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abulg'oziy Bahodirxon . "Shajarayi turk".
2. Qo'yshig'ar Solg'arin . "Ko'mma".
3. "Kitobi dada Qo'rqut".
4. Chingiz Aytmatov va Muxtor Shoxonov . "Cho'qqida qolgan ovchining ohi zori".